

בשלח

„פחדכם ומוראכם יתן ה' גוי' וז'ל: „פחדכם ומוראכם, והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים. פחד, לשון בעיתת פתאום. מורא, לשון דאגה מימים רבים, והיינו, דזה ש„פחד“ קאי על הקרובים הוא לפי שזהו פירוש תיבת פחד – „לשון בעיתת פתאום“ (שזה מתאים כשגורם היראה נמצא בקירוב מקום ובמילא היראה היא בדרך „בעיתת פתאום“): ותיבת „מורא“ נופלת על הרחוקים לפי שפירושה „דאגה מימים רבים“ (שגורם היראה הוא ברחוק ממנו, אם ריחוק במקום או ריחוק בזמן).“

אבל לכאורה קשה לבאר שזהו טעמו של רש"י כאן, כי לפי ה"ל לרש"י ל- הביא כאן את פירוש התיבות „פחד“ ו„אימה“ (ד„פחד לשון בעיתת פתאום“, ו„אימה“ הוא לשון „דאגה מימים רבים“). ועוד – דכיון שסדר המקרא כאן מורה, לכאורה, ש„אימה“ היא על הקרובים ו„פחד“ קאי על הרחוקים (שהרי מקדים „אימתה“ ל„ופחד“), ה' לו לפרש טעמו דקרא.

כלומר: משנתל הוא רק טעם על פרש"י, שמפרש „אימתה על הרחוקים, ופחד על הקרובים“ – אבל עדיין קשה בכתוב עצמו: כיון ש„אימתה על הרחוקים ופחד על הקרובים“, למה מקדים „אימתה“ ל„ופחד“, ולא אמר „יפול עליי הם פחד ואימה“ (וכמו בפ' עקב שם, שמקדים „פחדכם“ ל„ומוראכם“)?

[ויש להוסיף ממה שהעירו במפר-

א. „תפול עליהם אימתה ופחד גוי'“, ומפרש רש"י: „תפול עליהם אימתה – על הרחוקים. ופחד, על הקרובים, כענין שנאמר: כי שמענו את אשר הוביש וגוי'“. וכבר הקשו במפרשים, „דילמא איפ- כא, אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים, שמתחילה ירא הקרוב ואח"כ הרחוק“.

ואעפ"ש שבמכילתא על אתר נאמר כן („אימתה על רחוקים ופחד על קרובים“) – הרי: (א) כבר נת' כמ"פ שאין דרכו של פרש"י עה"ת להעתיק פירושי חז"ל, אלא מפרש רק פשוטו של מקרא (ואור- תם פירושי חז"ל שנעתקו בפירושו, הוא לפי שהם מיישבים פשוטות המקרא). (ב) במכילתא דרשב"י כאן הגירסא „אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים“, ולמה בחר רש"י גירסא הנוטה מפשוטות הכתובים.

ועוד תמוה: רבינו בחיי כאן כותב „על דרך הפשט, אימתה על הקרובים, ופחד על הרחוקים, כענין שכתוב כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם“, והוא היפך פירוש רש"י.

לכאורה יש לומר (וכן תירצו במפר- שים) ע"פ מ"ש רש"י בס"פ עקב, עה"פ

(1) פרשתנו טו, טז.

(2) יהושע ב, י. – וראה לקמן טעף ג.

(3) שפי"ח, משכיל לדוד, באר בשדה על פר-

ש"י. מרכבת המשנה על המכילתא כאן.

(4) כפרש"י בראשית ג, ח. ובריבוי מקומות בפי-

רושו עה"ת.

(5) באר בשדה. וראה גם אמרי שפר ודברי דוד

כאן.

(6) מספרי שם.

(7) להעיר גם מפ' לך טז, יב וברש"י שם.

שים, שבפרש"י לש"ס משמע שמפרש איפכא, ש"פחד" הוא "דאגה שאינו בא פתאום", וכבר שקו"ט בארוכה איך ל- תורך זה עם פירושו הנ"ל בפ' עקב.

ב. ויובן זה בהקדם הסברה בכללות תוכן כתוב זה:

בפסוקים הקודמים נאמר "שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת. אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען", שבזה כבר מתוארים היראה והפחד שנפלו על כל האומות (עם פרטי החילוקים שביניהם: "ירגזון", "חיל", "נבהלו", "רעד" ו"נמוג").

וההידוש בכתוב דידן "תפול עליהם אימתה ופחד גו" הוא:

בכתובים הנ"ל הכוונה היא לסיפור דברים (בלשון עבר), שלאחרי קריעת ים סוף, "שמעו עמים" ירגזון, חיל אחז גו' נבהלו גו' יאחזמו רעד נמוגו גו' [ואע"פ שבפשטות¹¹ לא נודע לכל אומות הנ"ל ע"ד קרי"ס עד לאחר זמן, ושירת הים אמרו בני" תיכף בצאתם מים סוף – הרי השירה נאמרה ברוח הקודש¹² (וכ-

מובן מפרש"י (ממכילתא)¹³ שבעת קרי"ס "בכבודו נגלה עליהם כו' ראתה שפחה כו' מה שלא ראו נביאים", וזהו שאמרו ברוח הקודש אשר בשמוע האומות ע"ד קרי"ס גירום זה לרוגז וכו']:

משא"כ בכתוב דידן נאמר "תפול" ל- שון עתיד, כי זהו ענין של תפלה¹⁴ או נבואה על העתיד, כמפורש בהמשך הכתוב "תפול עליהם אימתה ופחד גו' ידמו כאבן) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית", היינו, שבני" ביקשו או ניבאו שיראה ופחד אלה (מהנס דקרי"ס) ימשכו¹⁵ עד לאחריי שיעברו בני" את הירדן¹⁶ ויכנסו לארץ ישראל.

עפ"י יש לבאר טעמו של רש"י לפרש "אימתה – על הרחוקים", כי אז, כאשר בני" יעברו את הירדן, הרי מה שנוגע בעיקר הוא מצבם של האומות שיכולים לעכב כניסתם לארץ, והם, "הרחוקים" מים סוף.

כלומר: אף שבעת כניסת הארץ יהיו אומות הנ"ל קרובים למקומם של ישראל – הרי כאן לא מדובר על הפחד שיתחדש אז אצל האומות (מחמת קירבת בני" לארצם), אלא על האימה שנפלה עליהם מחמת הנס דקרי"ס. וזאת היתה בקשת או נבואת בני", שאימה זו מקרי"ס (שנפלה עליהם "מרחוק") תישאר חקוקה בלבם,

(8) ס' חלקי אבנים על פרש"י (פירדא, תג"ן). ונדפס כמ"פ לאח"ז) ס"פ עקב. הובא במלקט חדאיג מהרש"א עה"ת פרשתנו כאן. ועוד. וראה בארוכה שם אפרים על פרש"י פרשתנו כאן.

(9) סוטה כ, ב ד"ה פחדא.

(10) טו, יד-טו.

(11) וראה גם פרש"י שם.

(12) וראה ב' הפירושים ברמב"ן על "שמעו עמים".

(12*) להעיר מרש"י לעיל יד, כא (ממכילתא שם), ושי"ך עה"ת כאן.

(13) ראה ממכילתא פרשתנו טו, א. שמר"ר פכ"ב,

ג. פכ"ג, ב. ועוד. וראה גם סוטה ל, סע"ב ואילך.

וראה לקו"ש חלא" ע' 69 ואילך.

(14) טו, ב ד"ה זה אילי. – ועיי' סוטה שם.

(15) כ"ה בחזקוני כאן. ועוד.

(16) ראה גם חזקוני כאן: "תשכון עליהם וליא

תעבור מהם הפחד, לשון על פני כל אחיו נפול"

(ס"פ ח"ש, וכפרש"י שם).

(17) ברמב"ן (טו, יד) מפרש ש"תפול גו" הוא

כדי שלא ילחמו עם בני" לעכב העברתם את הירדן.

אבל לכאורה י"ל שקאי גם על הזמן שאח"כ, שגם

כשילחמו עם ישראל יהי מתוך אימה ופחד כו'.

(18) ובפרטיות יותר – שתי העברות, נחל ארנון

והירדן, כהתרגום עה"פ (שצויין בפרש"י).

פג אצל הקרובים, והרי רואים בטבע בנ"א דכאשר יודעים שהכל מפחדים מדבר מסוים ה"ז גופא מטיל אימה על כאו"א בפרט, וכן בעניננו, שזה שהפחד עדיין בתקפו אצל "הקרובים" מוסיף ברגש האימה אצל "הרחוקים".

ג. ועוד יש לומר (באופן אחר קצת), ובהקדם עוד קושיא בפרש"י כאן, ש- הביא הראי', "כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו'" בהמשך לפירושו, ופחד – על הקרובים, ותמוה – הלא בפשטות הכנענים הם בסוג ד, "רחוקים" (שעליהם נפלה אימה), וא"כ הו"ל לרש"י להביא רא' זו בד"ה "אימתה" שלפנ'?

ובמפרשים¹⁹ כתבו, שראי' זו אכן חו- זרת על פירושו שלפנ' "אימתה" – על הרחוקים [והוסיפו שכוונת רש"י ללשון הכתוב ביהושע שם²⁰, וכי נפלה אימת- כם עלינו גו"], שבהמשך לזה נאמר, כי שמענו את אשר הוביש וגו", הרי מפורש לשון "אימה" בשייכות להשמיעה ע"ד הנס דקרי"ס].

וימתק עוד יותר אם נאמר ששני הפירושים דרש"י הם ד"ה אחד, וכדמש- מע גם מזה שרש"י העתיק בהד"ה גם התיבות, "תפול עליהם", שמזה מובן, שאין כוונתו רק לפרש החילוק בין ב' הלשונות ד, "אימתה" ו, "פחד", אלא כוונתו לפרש (גם) תוכן הכתוב, שכוונת הכתוב היא כאילו ה' כתוב, "תפול (עליהם) אימתה על הרחוקים ופחד על הקר- בים", ואח"כ מביא רא' לכך, "כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו'", וזוהי רא' שזה נתקיים בפועל אצל הרחוקים.

וכהכתוב שהביא רש"י לראי', "כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו'", שזה אמרה רחב לשלוחי יהושע, שגם אז (לאחרי ארבעים שנה) עדיין היתה אימה זו בלבבם ממה ש"הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים".

וכיון שבענין "עד יעבור עמך גו' עד יעבור גו'" צריכה להיות קיימת האימה שנפלה בעת קרי"ס על האומות בא"י (וכן אלו שסביבות א"י), לכן הקדים, "אי- מתה – על הרחוקים", ורק אח"כ אומר, "ופחד – על הקרובים", שזהו הפחד שנפל על האומות הסמוכים וקרובים לים סוף²¹.

ואין להקשות למה נאמר, "ופחד – על הקרובים" כל עיקר, דלמאי נפק"מ פחדם של הקרובים לים סוף לענין העברת בניי את הירדן? – כי מובן, דאם רגש האימה מרחוק לא פג לאחר ארבעים שנה, כ"ש וק"ו שהפחד מקרוב עדיין לא

(19) ולכאורה "הקרובים" קאי על פלשתים, כמ"ש בריש פרשתנו, כי קרוב הוא" (אלא ש,ויסב אלקים גו' דרך המדבר גו"). – ולהעיר שעליהם נאמר, "חז"ל אחז יושבי פלשת".

ואולי גם "עמלק" הוא בכלל "הקרובים", שהרי הוא ישב בנגב (שלח יג, כט), וכן ה' הראשון ללחום עם ישראל, כמסופר בסוף פרשתנו – אלא שמהו גופא מוכח, לכאורה, שעליהם לא נפל פחד (וראה רש"י תצא כה, יח ד"ה אשר קרד). ויש לומר, שזה ה' עונש על בניי (שעמלק לא יפחד כו'), כפרש"י פרשתנו (זו, ח) [וכן מלחמתו ה' עם ישראל (רש"י חוקת כא, א) היתה רק מפני ששמע שמת אהרן כו' (רש"י שם. וכן בפרש"י מסעי לג, מ)].

(*) בפ' שלח (יד, כה. שם, מג"מה) "העמלקי והכנעני... היושב בהר ההוא", ומשמע שהיו סמוכים זל"ז. אבל כנעני הוא שם כללי (רש"י בא יג, ה). וצ"ע אם כנענים אלו (שנאצל עמלק) הם בכלל יו- שבי כנען, שארצם (הר ההוא) היא חלק מא"י. ואכ"מ.

(20) ראה הערה הקודמת ובושה"ג לשם.

(21) נחלת יעקב. ועוד.

(22) ב, ט.

אבל פירוש זה דחוק קצת בלשון רש"י, שפשטות המשך לשונו מורה שקאי על פירושו, ופחד על הקרובים²³.

ואולי יש לומר, שכונת רש"י ב"רחוק קים" ו"קרובים" אינה לריחוק וקירוב במקום, אלא הוא ע"ד ב' הסוגים שבפרש"י בפסוק הקודם, דעל "אלופי אדום אילי מואב" כתב "והלא לא הי' להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים כו", ועל "נמוגו" כ' "אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצנו", וזהו החילוק בין "רחוקים" ל"קרובים", ד"א" מה על הרחוקים" היא אימתם של הארצות שבו"ש נשארו "רחוקים" מהם בעת כניסתם לארץ, כי לא באו לרשת את ארצם, אלא שש"מ נפל עליהם אימה מגבורתם²⁴ של ישראל; ואילו, פחד על הקרובים" הוא הפחד שנפל על אותם האומות שבנ"י הלכו לרשת את ארצם.

ועפ"י י"ל, ש"הרחוקים" ו"הקרובים" שבפרש"י כאן הם האומות שנוכרו בפסוק שלפנ"ו, דאדום ומואב (ש"לא עליהם הולכים") הם הרחוקים שעליהם נפלה

23) וכן נקט בשם אפרים על פרש"י (אלא שפירושו דחוק לכאורה. וראה בהערות יד ושם לשם אפרים שם).

בח"י ופ"י מהרי"ק על פרש"י (לבעה"ס מהרי"ק) כאן משמע שפרש"י שכונת רש"י היא להביא רא"י על שניהם, הן אימה והן פחד (והוא מ"ש ביהושע שם (פסוק יא) וימס לבבנו, כנגד פחד). וראה גם הערות יד ושם" הנ"ל. אבל לכאורה כל הכנענים הם בגדר "רחוקים" לגבי מקום הים סוף, ונפול ע"י לשון "אימה" ולא "פחד". ואכ"מ.

24) להעיר מאברבנאל עקב (י' ב') בחילוק בין פחד ומורא, שפחד הוא כ"פחד האדם מאויבו כשיבא עליו וחרבו שלופה כו", ו"מורא" הוא היראה "הנמשכת מפני הכרת מעלת הדבר הנורא". ע"ש באורך (ושם ס"פ עקב). ולהעיר שיראה במוח ופחד בלב (ראה תניא פ"ג ובקיצורים והערות לשם ע' פט). שם פ"ט. ועוד.

אימה, ויושבי כנען (ש"אמרו עלינו הם באים כו") הם הקרובים שעליהם נפל פחד – וע"ז הביא רש"י כתוב מפורש איך נתקיימה נבואה זו, שהפחד שנפל על יושבי כנען מקרי"ס, נשאר בהם עד שבנ"י עברו את הירדן, "כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו"²⁵.

ולפי ביאור זה מבואר סדרם של "אימה מתה ופחד" בפשטות, דתחילה נפלה אימה על הרחוקים (אדום ומואב), ורק אח"כ נפל פחד על הקרובים שהם יושבי כנען.

ד. ויש לבאר הסדר בכתוב – "אימה תה על הרחוקים, ופחד על הקרובים" – בעבודת האדם:

מלחמת ישראל עם האומות גם רומזת על מלחמת היצר, שכא"א מישראל צ"ריך לכבוש את ז' המדות הרעות של נפשו הבהמית שיהיו תחת ממשלת הקדושה. ובאומות יש שני סוגים – "קרובים" ו"רחוקים": האומות ה"רחוקים" מבני ישראל, הם תאוות רעות כאלו שאיש ישראל רחוק מהם, שמצד טבע נפשו מופרך אצלו להכנע להם, אלא שלפ"עמים יצרו של אדם מתגבר עליו, ואחרי שנשקע בריבוי תאוות יכול להכשילו ר"ל גם בהם²⁶; וה"קרובים" היינו אותן המדות רעות שקרובה יותר האפשריות שאיש ישראל יכשל בהם, ועיקר מלחמת היצר היא להתגבר על תאוות אלו.

והנה אמרו חז"ל²⁷, "אלמלא הקב"ה

25) אבל אין כוונת רש"י להביא רא"י לפירוש לשון "פחד", שהיא על הקרובים – שהרי ביהושע שם לא נזכר כלל לשון פחד – אלא רק להביא רא"י שהענין נחקקים בפועל, שנפל פחד על הכנענים, וכדיק לשון רש"י "כענין שנאמר".

26) ראה קונטרס ומעין מאמר ב. ובכ"מ.

27) סוכה נב, ב. קידושין ל, ב.

עוזרו אין יכול לו", שהקב"ה עוזר לאדם להתגבר על יצרו ולנצחו, וזהו מה שהכתוב אומר, "תפול עליהם אימתה ופחד", שהקב"ה מטיל אימה ופחד על היצירה, שלא יוכל להתגבר ולשלוט ח"ו על איש ישראל.

ועפ"ז מובן גם הסדר, שבתחילה נופלת אימה על הרחוקים ואח"כ פחד על הקרובים, כי פעולת העזר מלמעלה היא מן הקל אל הכבד, דלכל לראש פועל עזר זה, שהאדם לא יהי' שייך לתאוות כאלו שהם רחוקים ממנו, ואח"כ פועל עזר זה עוד יותר, שמטיל פחד על

היצר הרע, באופן שאין לו כח להתגבר על האדם אפילו בתאוות כאלו שקרובים הם לאדם להכשל בהם,

ועד שנותן כח לאדם לכבוש לגמרי את יצרו הרע, ועוד יותר – להפכו לטוב, כמחז"ל²⁸, "בכל לבבך – בשני יצריך".

(משיחות ש"פ בשלח)

וש"פ משפטים תשל"ט)

(28) משנה רפ"ט דברכות. ספרי ואתחנן עה"פ (ו, ה).

בשלח ב

ב. ויובן זה בהקדים ביאור מקורה וגדרה של סעודת מלוה מלכה, דחובת ג' סעודות למדו בגמ' מג' פעמים "היום" שנאמרו במז' – "ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה" (וי"א⁸ שהוא חיוב מה"ת), משא"כ סעודת מלוה מלכה לא מצינו עלי' לימוד מקרא.

ובגמ' איתא, "לעולם יסדר אדם שול-חנו במוצאי שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכזית", ובפרש"י¹⁰, "במוצ"ש, נמי כבוד שבת ללוות ביציאתו דרך כבוד כאדם המלוה את המלך בצאתו מן העיר", וב-המשך הגמ' שם הובא סיפור דר' אבהו עשו לו במוצאי שבת, "עגילא תילתא" (אע"פ שלא הי' אוכל אלא מעט, "כוליי" תא"). ובפשטות משמע, שזהו טעמה של סעודה זו¹¹, כדי לכבד את השבת ביצי-

א. כתב רבינו הזקן בשולחננו בדיני סעודת מלוה מלכה: "טוב לבשל בשר או דבר אחר במוצאי שבת לכבוד סעוד-דה זו, ובזמננו שמאחרין כ"כ סעודה ג' שאין יכולים לאכול במ"ש יכולים ל-קיים סעודה זו בפירות", ואח"כ ממשיך (בסוגריים¹²), "ואצ" להקדים סעודה ג' בשביל שיאכלו סעודה זו כראוי ש-סעודה זו אינה חובה כ"כ אלא מצוה מן המובחר בלבד".

ולכאורה צ"ע קצת מ"ש, "אינה חובה כ"כ אלא מצוה מן המובחר בלבד", דלכ-אורה הול"ל שהיא, "מצוה בעלמא"¹³ ו-כיו"ב, ולא שהיא, "מצוה מן המובחר", שלכתחילה צ"ל קיום המצוה באופן זה דוקא?¹⁴

(1) א"ח סי' ש ס"ג. והוא ממג"א שם.

(2) ולהעיר ממ"ש המהרי"ל (אחי אדה"ז) ב-שארית יהודה (תא"ח סי'. נעתק בהוספות לשו"ע אדה"ז קה"ת ח"א ע' 52 [356]): שמעתי מפי קדשו (אדה"ז) פעמים רבות דכל ספק (בשו"ע) העמיד בתוך חצו"ג ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה לראות אם צדקו דבריו. וראה קונטרס השלחן (לה-ררא"ח נאה) מבוא ס"ח. ואכ"מ. – וראה לקמן הערה 46.

(3) ראה שו"ע אדה"ז א"ח סרצ"א ס"א (מ' טושי"ע שם) לענין סעודה שלישית: "החכם עיניו בראשו שלא למלאות בטנו בסעודת הבקר כדי ליתן מקום לסעודה שלישית".

(4) להעיר מלשון התוס' (מנחות ה, ב) "אינו אלא מצוה מן המובחר בעלמא". אבל כיון שבדרך כלל לשון זו מורה להיפך (כבפנים), לכאורה לא הו"ל לאדה"ז נקוט לשון זו בשו"ע שלו שצ"ל בלשון ברורה.

(5) ובגדו"ד, מכיון שסעודה זו היא מצוה מן המובחר, אי"כ מדוע לא אמרין גם בזה, "החכם עיניו

בראשו" להקדים סעודה ג' בשביל שיאכלו סעודה זו כראוי.

(6) שבת קיז, סע"ב.

(7) פרשתנו טו, כה. וראה מכילתא שם. ועוד.

(8) ראה לבוש א"ח ר"ס רצא. ט"ז סתרע"ח סק"ב. ועוד (וראה תוש"ש פרשתנו שם ובמילואים ט"ז. וש"נ). – אבל בשו"ע אדה"ז ר"ס עדר "ורמז לזה כו". ואכ"מ.

(9) שבת קיט, ב.

(10) ובכ"י לטור סי' ש שם (משבלי הלקט): משל שמלווין את המלך ביציאתו כשם שמלווין אותו בכניסתו. וראה שו"ע אדה"ז שם ס"א.

(11) וכן משמע לכאורה בפרש"י שבת (ק"ה, א ד"ה אכלי'): "ולא תצטרך לאכול בלילה, ואע"ג דאמרין לקמן לעולם יסדר אדם שולחנו במוצ"ש כו", ומשמע דסיורו השולחן היינו גם חיוב אכילת סעודה (אבל ראה לקמן הערה 17). וראה גם רדב"ז לרמב"ם הל' מתנות עניים (פ"ט הי"ג), "ואע"ג דמצוה לאכול במוצ"ש כמי שמלווה את המלך כו".